

LÄÄNEMAAN KULTTUURI- PERINTÖ

Julkaisija:

MTÜ Läänemaa Turism, SA Läänemaa

Tekstit:

Ülla Paras, Raina Jeeberg, Vormsin kunta

Valokuvat:

Haapsalun kaupunki, SA Haapsalu ja Läänemaa Muuseumid, Lääne-Nigulan kunta, Raina Jeeberg, Ülla Paras, Urmas Lauri, Hele Otti, Arvo Tarmula

Painatus:

Actual Print OÜ

Suunnittelu:

Akriibia OÜ

1 UNGRUN LINNA

Haapsalu-Rohuküla -maantien varrella sijaitsevat maalaukselliset Ungrun linnan rauniot. Se on Viron mahtavin uusbarokkinen herraskartano, joka ei valitettavasti koskaan valmistunut kokonaan. Vuonna 1629 Ruotsin kuningas Kustaa II Aadolf lahjoitti kartanon Otto von Ungern-Sternbergille. Siitä saakka aina lunastukseen v. 1919 asti kartano oli Ungern-Sternbergien aatelissuvun omistuksessa. Ungrun kreivi Ewald von Ungern-Sternberg päätti rakentaa hienon linnan, jonka rakentaminen alkoi v. 1893. Linnan keskiosaa kruunasi nelikerroksinen kivitorni, jonka kypärä oli Tallinnan Nigulisten kirkon tornin pienempi kopio. Julkisivun tyylikkään koristelun esikuvana oli Merseburgin linna Preussissa. Linna sai katon päälle v. 1899, mutta rahanpuutteen vuoksi rakennustyöt jäivät kesken.

2 RIDALAN PYHÄIN MARIA MAGDALEENAN KIRKKO

Ridalan kirkko, joka rakennettiin 1200-luvun kolmannella vuosineljänneksellä, on todellinen keski- ja barokkiajan taiteen aarrekammio. Varhaisgoottilaista pääportaalia kruunaa koristeellinen päätykolmio, jonka syvennyksessä sijaitsee Viron keskiaikaisen taiteen vanhin figuratiivinen kiviveistos – kirkon nimikkopyhimys Magdalan Maria. Altaritilan seinillä on 1300-1400 -luvun seccotekniikalla maalattujen maalausten osia. Altaritilan keskiosaa kruunaa Viron maalauskirkkojen hienoin barokkinen alttariseinä. Hautausmaalla on säilynyt harvinaisia 1200-1300 -luvun kiviristejä ja myöhempiä, Länsi-Virolle tyyppilisiä aurinkoristejä.

3 PÕGARIN RUKOUSHUONE

Põgarissa, maalauksellisen rantaniityn ääressä, Tuuru-Puise -tien varrella sijaitsee vuonna 1933 rakennettu rukoushuone. Puurakennuksen alkuperäinen ulkonäkö ja sisäosat – sali, keittiö ja ruokakomero – ovat säilyneet. Põgarin rukoushuone on todistanut yhtä Viron historian traagisinta tapahtumaa – siellä pidettiin 22. syyskuuta 1944 Viron tasavallan hallituksen viimeinen istunto. Otto Tiefin hallituksen luominen jäi epätoivoiseksi yritykseksi pelastaa Viron itsenäisyys v. 1944 sodan melskeessä. Tiefin hallituksen olemassaolosta tuli v. 1991 Viron kansallisen itsenäisyyden palauttamisen yksi painavimmista peruspilareista. Näin baptistiseurakunnan rukoushuoneesta on tullut Viron tasavallan merkittävä symboli.

4

BRETIN KIVET

Parilan ja Puisen välillä tien varrella on kuusi suurta kivilohkareita piirto-
kirjoituksella ja niitä kutsutaan tekijän
mukaan Bretin kiviksi. Bret, oikealta
nimeltään Albert Kallasmaa (1915–
1969), oli erakkomainen kylätaiteilija, jolla oli raskas elämänkoha-
talo. Hän kaiversi kiviin itselleen tärkeitä viestejä ja tunteita. Ajan
kuluessa kivistä on tullut paikkoja, joissa ihmiset mielellään sijaitse-
vät ja pohtivat ikuisuutta. Runollisina on Puisen lähellä sijaitseva
„rakkauden kivi“ tekstillä: „Miten kaunis onkaan ihminen, kun
hänen suonissaan virtaa rakkauden veri“. Tekijä talletti kiveen yksi-
puolisen rakkauden aiheuttaman sydänsurun.

5

MARTNAN PYHÄN MARTINUKSEN KIRKKO

Taiteesta ja historiasta kiinnostuneille
löytämisen iloa tarjoaa leveä yksilai-
vainen Martnan kirkko. Kirkko on
rakennettu 1500-luvun alussa, mistä on
todisteena Saare-Lännen piispa Johan-
nes III Orgaksen (1491–1515) vaakuna, jossa on kolme vinoneliötä.
Kirkon sisällä on kolmelta eri aikakaudelta peräisin olevat seinämaa-
laukset –alkuperäisestä punaisesta kalanruotokuvioisesta ornamen-
tista barokkityyliin fanfaaria soittaviin enkeleihin. Rakennusajasta
on säilynyt Ungrun kalkkikivistä valmistettu arkaainen kastemalja
gotlantilaistyylisellä muotoilulla. Kuoritulassa voi ihailla Viron baro-
kin suurimman mestarin Christian Ackermannin työpajassa valmis-
tunutta alttariseinää. Kirkossa on 1600-1700 -luvun vaakunaepita-
fien kokoelma, joka on kokonsa puolesta Tallinnan tuomiokirkon
ja Nigulisten kirkon jälkeen kolmas. Vaakunaepitafia kannettiin
hautajaissaattueessa arkun edessä ja se ripustettiin kirkon seinälle.

6

SUURE-LÄHTRUN KARTANO

1500-luvulla rakennetun Suure-Lähtrun
kartanon loistoajat liittyvät von Baran-
offien sukuun, jonka hallussa Suu-
re-Lähtru oli vuosina 1590–1835. Karl
Gustav von Baranoff rakennutti mahta-
van varhaisklassisen herraskartanon, joka valmistui v. 1778. Raken-
nusta koristaa barokkiportaikko, jonka pylväitä kaunistavat roko-
kootyyliset kaiverrukset. Kartanon kansallistamisen v. 1919 jälkeen
päärakennuksessa oli koulu, neuvostoaikana paikallisen kolhoosin
konttori. Vuonna 1996 ränsistyneen herraskartanon ostivat yksi-
tyisomistajat, jotka kunnostivat rakennuksen. Isäntäväki on luonut
ensimmäiseen kerrokseen pienen museon, joka on omistettu raken-
nuksen historialle.

7

KULLAMAAN PYHÄN JOHANNEKSEN KIRKKO

1200-luvulla rakennetun Kullamaan kirkossa
ihailun arvoisia ovat saarnastuoli, kattokruu-
nut, urut, alttaritaulu, H.Gösekenin epita-
fi ja riemukaariryhmä. Saarnastuolin edessä on
hautakivi kaiverruksella: „Tässä lepää rauhassa
Augusta Carolina Friderica Luisa, Braun-
schweig-Wolfenbüttelin ruhtinaan tytär, Frie-
drich Wilhelm Karlin, Württembergin ruhtin-
naan ja Viipurin kaupungin apulaisjohtajan aviopuoliso, syntynyt
3. joulukuuta 1764, kuollut 14. syyskuuta 1788.“ Kerrotaan, että
keisarinna Katariina II lähetti kilpailijansa vankeuteen Koluveren
linnaan, jossa hän jonkin ajan kuluttua kuoli. Hautausmaalla on
vuodelta 1621 peräisin oleva legendaarinen aurinkoristi tekstillä
„Sitta Kodt Matz“. Legendan mukaan Matz keräsi hevosen lantaa ja
lannoitti sillä peltoa, jossa alkoi kasvaa mahtavaa ruista ja miehestä
tuli niin rikas, että hän pystyi ostamaan kirkon viereen hautapaikan.
Hautausmaalle on haudattu myös Viron ensimmäinen ammattilais-
säveltäjä Rudolf Tobias ja muita historiallisia sekä kulttuurihistorial-
lisia henkilöitä.

8

KOLUVEREN LINNA

1200-luvulla tornilinnoituksena raken-
nettu ja 1300-luvulla konventtiraken-
nustyyppiseksi linnoitukseksi muutettu
Koluveren linna on ainoa kokonaan säi-
lynyt veden ympäröimä linna Virossa.
Koluveren linnan maalauskellisesta kauneudesta ovat nauttineet
Saare-Lännen piispat, vankeudessa ollut Württembergin prinssiä
sekä historiassa tunnetut suvut – Buxhoevednit, Münchhausenit,
Orlovit jne. Linnan menneisyys on täynnä salaisuuksia ja legendoja.
Yksityisomistajat ovat pitkän kunnostuksen tuloksena palauttaneet
vuosisatojen ajan toistuvasti ryöstetyt, poltetut ja uudelleen raken-
netun linnan koko kauneuden ja mahtavuuden.

9

RISTIN RAUTATIE- ASEMAKOMPLEKS

Vuonna 1904 valmistunut Ristin rau-
tatieasema on hyvä esimerkki 1900-
luvun alun ns. tavallisesta asemasta.
Vuonna 1905 valmistuneessa asema-
rakennuksessa on säilynyt alkuperäinen
sisäosa, joka antaa hyvän käsityksen aikakauden keski- ja matalam-
man luokan asemarakennuksen sisätilojen suunnittelusta. Aseman
maamerkki on vesitorni, joka varusti höyryvetureita vedellä ja oli
käytössä vuoteen 1970 asti. Tornin yläosassa on vesisäiliö, alaosassa
kattila, jotta vesi ei jäätyisi talvella. Edelleen rautatien varrella sei-
sovan hydrantin kautta vesi virtasi veturiin. Vuonna 1999 avattiin
muistomerkki „Rautatiekiskot muistavat...“ kaikille Länsi-Virolta
kyyditetyille. Ristin aseman kautta vietiin Siperiaan suurin osa
Lännen maakunnan asukkaita, mutta myös Pärnumaan, Hiiumaan
ja Vormsin ihmisiä. Tätä kautta kyyditettiin yhteensä lähes 3000
ihmistä.

LÄÄNEMAA

Merkkien selitykset

- Matkailutoimistot
- Satama
- Uimaranda
- Kirkko
- Linna, kartano
- Näköalatorni
- Terveystie
- Suojelualue
- Maakunnanraja
- Kunnanraja

10 LÄÄNE-NIGULAN PYHÄN NIKOLAUKSEN KIRKKO

Taeban lähellä sijaitsee 1200-luvulla rakennettu korkeatorninen Lääne-Nigulan kirkko. Kirkossa oli vuonna 1809 suuri tulipalo ja v. 1816 rakennuksen kunnostuksessa alkuperäisestä rakennuksesta säilyivät ainoastaan kuoriholvi ja länsiportaali. Rakennuksen sisäosat ovat myös peräisin 1800-luvulta. Mahtavan empiretyylisen alttariseinän valmisti pietarilainen mestari Sigismund v. 1823. Vuonna 1882 pystytettiin 52,2 m korkea torni, jonka kypärä on 26,7 metriä. Kirkon ympärillä on vanha hautausmaa, jossa on paljon mielenkiintoisia ristejä ja hautakiviä.

11 TAEBLAN ENTINEN KOULURAKENNUS

Taeban koulurakennus on arkkitehti Artur Pernan suunnittelema ja v. 1929 rakennettu erityisen autenttisena säilynyt traditionalistinen koulurakennus, yksi suurimmista puukouluista Virossa.

Kuten kaikki Viron tasavallan ensimmäisessä vaiheessa rakennetut koulut, myös Taeban koulurakennus sisälsi internaatin sekä opettajien ja johtajan asunnot. Alkuperäiset koot, julkisivun muotoilu ja yksityiskohdat sekä pitkälti myös sisäsuunnittelu ja -viimeistely ovat säilyneet. Rakennuksen sisällä ovat säilyneet historialliset yksityiskohdat: tauluovet, portaat, puulattiat, lautakatot jne. Rakennuksen viereen valmistui uusi koulurakennus v. 1978. Vanhassa talossa pidettiin kuitenkin joidenkin ala-asteen luokkien tunteja vielä 1990-luvulla. Koulurakennuksessa kuvattiin vuoden 1950 tapahtumia käsittelevää elokuvaa „Seltsimees laps“ (Toveri lapsi), jonka ohjaaja on Moonika Siimets.

12 ANTS LAIKMAAN TALOMUSEO

Ants Laikmaa (1866–1942) oli 1900-luvun alun tärkeimpiä taiteilijoita sekä taide-elämän organisoiija. Hänen tuotantonsa sävyttävät pastellimaalaukset. Laikmaan nimeen yhdistetään mm.

impressionismin tulo Viron taiteeseen. Hän maalasi lähinnä luonnomaismaisia ja muotokuvia virolaisista älymystön edustajista sekä länsi-Viron maalaisväkeä. Kadarpikun kylässä sijaitseva kansallisromanttinen kotitalo on rakennettu taiteilijan omien piirustusten pohjalta. Talon ympäristöä koristaa romanttinen luonnonpuisto. Museon ensimmäisessä kerroksessa on mestarin elämästä kertova näyttely, yläkerrassa on ateljee, työ- ja makuuhuone sekä henkilökohtaiset ja etnografiset esineet.

13 NOAROOTSIN PYHÄN KATARIINAN KIRKKO

Myöhäisgoottilainen Noarootsin kirkko ruosteempunaisine lautakattoineen on rakennettu noin v. 1500. Se on yksi Viron kolmesta lautakattoisesta kirkosta. Kalkki- ja maakiviseinäinen kirkkorakennus täytti keskiaikana myös linnoituskirkon tehtäviä. Kirkon sisustuksessa on taiteellisesti korkealuokkaisia esineitä 1600-luvulta: dolomiittinen kastemalja, jossa goottilaistyylliset elementit on sijoitettu renessanssiseen yleiskoostumukseen; Elert Thielen veistämä barokkityylinen saarnastuoli ja Joachim Winterin tekemä barokkityylinen dolomiittiepitafi pastori Martin Winterille.

14 PÜRKSIN KARTANO JA PUISTO

Vuonna 1620 perustettu Pürksin kartano kuului vuodesta 1798 vuoteen 1919 von Ungern-Sternbergien aatelisuvulle. 1700-luvulla rakennetulla herraskartanolla on myöhempien täydentävien rakennustöiden tuloksena 1800-luvun ilme. Tunnetuin kartanonomistaja oli taidemaalari Karl Johann Emanuel von Ungern-Sternberg (1773–1830). Hän maalasi muotokuvia, mm. useista Tarton yliopiston professoreista, mutta hänen intohimonaan olivat Viron ja Liivinmaan keskiaikaiset linnat, kirkot ja muut kulttuuriperintökohdeet. Hänen museoissa ja arkistoissa säilytettävät työnsä ovat nykyisin mittaamattoman arvokasta taidehistorian ja historian tutkimusmateriaalia. Vuonna 1919 kartano kansallistettiin ja vuosina 1920–1943 siellä sijaitsi Pürksin maatalous- ja kansanopisto. Nykyisin kartanorakennukset ovat Noarootsin lukion hallinnoimia. Kartanoa ympäröi kaunis puisto, jossa voi ihailla valkopyökökiä ja ainutlaatuista lehmusmyyrää.

15 SAAREN KARTANO JA LYCKHOLMIN MUSEO

Vuonna 1662 perustettu Saaren kartano kuului 1700-luvun alusta von Rosenien aatelistiperheelle. Se on väitetyksi ainoa virolainen kartano, joka oli yhden perheen omistuksessa Pohjan sodan päättymisestä alkaen. Vuoden 1790 aikoihin rakennettiin pieni myöhäisbarokkinen puoliaumakattoinen herraskartano. Vuonna 1939 von Rosenit poistuivat Virosta ja kartano jäi ränsistymään. 15-vuotiaana poikana kotimaansa jättämään joutunut Gustav von Rosen palasi Viron uudelleen itsenäistyttyä takaisin kotimaahan ja kunnosti raunioituneen herraskartanon vuosina 1995–1996. Hevostallin raunioista tehtiin museo.

16 AULEPAN JA ÖSTERBYN RUISKUVAJAT

1900-luvun alussa suurempiin kyliin ruvetiin rakentamaan ruiskuvajaja palokunnan välineistön säilyttämiseksi. Niissä säilytettiin käsiruiskuja, kuljetusvälineitä, vesitynnyreitä, pokaaroita jne. ja tornissa kuivattiin letkuja. Vajassa roikkui hälytyskello. Se, joka havaitsi tulipalon tai tarvitsi itse apua, riensi lyömään

kelloa. Vapaaehtoisina palomiehinä toimineiden maanviljelijöiden oli hätätilanteessa mentävä ruiskuvajan luota enintään 10 kilometrin päähän sammuttamaan tulipaloa. Nykyisin kylien pieniä puisia ruiskuvajaja on hyvin vähän jäljellä. Sitä suurempi syy on iloilta siitä, että 1930-luvulla rakennettu Österbyn kylän ruiskuvajaja kunnostettiin vuonna 1998 ja Aulepan kylän ruiskuvajaja v. 2011.

17 TELISEN TUNNUSMAJAKAT

Telisen niemimaalla sijaitsevat tunnusmajakat ovat Virossa ainutlaatuisia merimerkkejä. Ensimmäiset puiset tunnusmajakat pystytettiin Telisnan niemelle vuonna 1860, jotta laivat pääsisivät turvallisesti Haapsaluun. Paikallisesta materiaalista rakennetut tunnusmajakat ovat merkittäviä meren kulttuurihistorian

näkökulmasta. Nykyisin tunnusmajakat ovat menettäneet merkityksensä navigaation kannalta. Telisen tunnusmajakat ovat kansallisia kulttuuriperinnön suojelukohteita vuodesta 2004.

18 ROOSLEPAN KAPPELI JA HAUTAUSMAA

Kolmen tien risteyskohtaan rakennettiin 1600-luvulla puinen kappeli. Kun vuonna 1834 rakennettiin kivikappeli, puinen kappeli vietiin Suttlepan kylään ja sieltä v. 1970 Viron ulkoilmamuseoon. Kun viroaruotsalaiset poistuivat Virosta v. 1944, kivinen kappeli jäi ränsistymään. 1970-luvulla Neuvostoliiton rajavartiosto irrrotti sen päätyseinän. Viron itsenäistyttyä uudelleen kappeli kunnostettiin ja vihittiin uudelleen käyttöön Ruotsin kuninkaan Kaarle XVI Kustaan, viroaruotsalaisten sekä paikallishallinnon yhteisvoimin v. 2007. Sinne vietiin ulkoa säilytykseen myös kivi kuninkaan isoisän, v. 1932 kappelissa vierailleen Kustaa Aadolfin allekirjoituksella. 1500-luvulta peräisin oleva hautausmaa kunnostettiin vuosina 1990–1991.

19 OSMUSSAAREN MAJAKKA

Majakka sijaitsee Osmussaaren luoteiskärjessä kalkkikivitorjän reunalla ja on merkittävä merimerkki kansainvälisen laivaväylän varrella. Vuonna 1850 rakennettiin mahtava kalkkikivimajakka, jonka perääntyvät neuvostojoukot räjäyttivät v. 1941. Vuonna 1954 valmistui maanpinnasta 35 metrin korkeuteen ulottuva monoliittibetoninen majakka, joka on upeimpia ja tyylikkäämpiä Stalinin aikana perustettuja merimerkkejä. Kontrastina ohuelle betoniliieriölle on massiivinen jalka koristekorniiseilla ja portaalilla. Torni maalattiin musta-valkoraidalliseksi, kuten myös edeltäjänsä. Vuonna 1998 majakassa tehtiin perusteellinen remontti, julkisivu kunnostettiin ja lyhtytila vaihdettiin uuteen.

20 NÖVAN PYHÄN OLAVIN KIRKKO

1700-luvulta peräisin oleva rantakappelimainen kirkko on manner-Viron vanhin puukirkko. Se on myös yksi Viron pienimpiä puukirkkoja (13,6 x 7,1 m). Kirkon itäseinää koristavat 1800-luvulla luodut harvinaiset lasimaalausikkunat. Omaperäistä kirkossa on se, että miehillä ja naisilla on eri penkit. Növan hautausmaalla kannattaa tutkia lähemmin rautaristejä – paikallisten seppien käsityönä syntyneet ristit ovat kaikki erilaisia, jopa Növan kartanonrouvan kerrotaan takoneen itse perheen hautapaikan kauniin ristin, kuten myös kirkon puisen alttariristikon.

21 VORMSIN PYHÄN OLAVIN KIRKKO JA HAUTAUSMAA

Hullon kylässä sijaitsee saaren historian ja kulttuurin tärkein muistomerkki, 1300-luvulta peräisin oleva Vormsin kirkko. Kun ruotsalaiset pakenivat saarelta toisen maailmansodan lopussa, kirkko jäi ränsistymään. 1980-luvun lopussa kirkko kunnostettiin ja vihittiin uudelleen käyttöön v. 1990 Olavin päivänä. Pääoven kohdalla syvennyksessä sijaitsee v. 1990 valmistettu kirkon nimikkopyhymyksen, Pyhän Olavin patas. Sisältä kodikkaassa kirkkorakennuksessa voi ihailla restauroituja 1300-1400 -luvun kattomaalauksia. Kirkon vieressä sijaitseva hautausmaa on ainutlaatuinen Virossa. Sen vanhemmassa osassa on säilynyt yli 330 (!) kalkki- ja hiiekkakivistä valmistettua aurinkoristia, joista vanhin säilynyt risti on peräisin vuodelta 1743, uusin vuodelta 1923. Aurinkoristien käyttö Vormsilla alkoi 1600-luvulla.

HAAPSALUN MATKAILUNEUVONTA

Karja 15, Haapsalu, Viro
puh. +372 473 3248
info@visithaapsalu.com
Tutustu lisäksi: www.visithaapsalu.com
www.puhkaeestis.ee

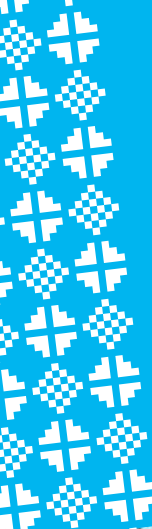
Avoinna:

15.05–15.09 ma-pe 9–17, la-su 10–16

16.09–14.05 ma-pe 11–17

 HaapsaluLaanemaaInfo

 visit_haapsalu

SIHTASUTUS LÄÄNEMAA

OHUÄRHOINE SAAR LÄÄNEMERES
VÕRMSI

